

Vilniaus universitetas

Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Inga Sivaja

Psichologijos studijų programa
Bakalauro baigiamasis darbas

**Santykių su tėvu ir jo asocialaus elgesio istorijos reikšmė jauno suaugusiojo
asocialiam elgesiui**

Darbo vadovė: dr. Virginija Klimukienė

Vilnius 2022

Turinys

Santrauka	3
Summary	4
Pagrindinės sąvokos	5
Įvadas	6
1. Literatūros apžvalga	8
1. Jauno suaugusiojo tarpsnio ir asocialaus elgesio sąsajos	8
1.1. Jauno suaugusiojo tarpsnio samprata	8
1.2. Asocialus elgesys jauno suaugusiojo laikotarpyje.....	9
2. Tėvo ir jauno suaugusiojo santykių aspektai	10
2.1. Šeimos vaidmuo jauno suaugusiojo laikotarpyje	10
2.2. Santykių su tėvu reikšmė jauno suaugusiojo asocialiam elgesiui	12
2.2.1. Tėvo asocialaus elgesio istorijos reikšmė jauno suaugusiojo asocialiam elgesiui.....	15
2. Tyrimo metodika	17
Tiriamieji.....	17
Instrumentai	17
Tyrimo eiga.....	19
3. Rezultatai.....	20
4. Rezultatų aptarimas	24
Išdavos	26
Ribotumai.....	26
Literatūra	27
Priedai.....	34

Santrauka

Bakalauro baigiamajame darbe analizuojami veiksniai, galintys turėti sąsajų su jauno suaugusiojo laikotarpyje pasireiškiančiu asocialiu elgesiu. Šiuo baigiamuoju darbu siekiama įvertinti kokias sąsajas jauno suaugusiojo laikotarpyje esančio žmogaus asocialus elgesys turi santykiai su tėvu bei jo asocialaus elgesio istorija.

Tyrimo dalyviai buvo jauno suaugusiojo tarpsnyje esantys, 18-25 metų asmenys. Bendra imtis sudarė 102 respondentus – 77 merginos, 24 vaikinai ir vienas, kitą lytį nurodęs dalyvis. Dalyviai buvo renkami socialiniuose tinkluose bei kitose internetinėse platformose. Buvo atliekamas koreliacinis tyrimas. Naudojami šie instrumentai: Asocialaus elgesio tipų klausimynas ir Tėvo ir dukros santykių skalė.

Tyrimu nustatyta, jog jauno suaugusiojo laikotarpyje esančio asmens asocialus elgesys reikšmingai siejasi ir santykiais su tėvu bei jo asocialaus elgesio istorija. Jauni suaugę, pasižymintys artimesniais santykiais su tėvu, bus mažiau linkę į asocialų elgesį. Rezultatai taip pat nurodo, jog tėvo asocialaus elgesio istorija turi teigiamų sąsajų su jauno suaugusiojo tarpsnyje esančio žmogaus asocialiu elgesiu; atlikus tiesinę regresiją, nustatyta, jog tėvo socialinė agresija prognozuoja jauno suaugusiojo laikotarpyje esančio asmens asocialų elgesį. Be to, didesnė tėvo asocialus elgesio raiška siejaisi su mažiau artimais tėvo ir jauno suaugusiojo santykiais.

Esminės sąvokos: jauno suaugusiojo laikotarpis, asocialus elgesys, santykiai su tėvu, tėvo asocialaus elgesio istorija

Summary

The bachelor thesis analyzes the factors that may be related to the antisocial behavior that occurs in emerging adults. The aim of this thesis is to assess the relationships between the antisocial behavior of emerging adult and their relationships with father and his history of antisocial behavior.

The study participants were 18-25 year olds emerging adults. The total sample consisted of 102 respondents - 77 girls, 24 boys and one participant indicating other sex. Participants were collected on social networks and other online platforms. A correlation study was performed. The following tools are used: The Subtypes of Antisocial Behaviour Questionnaire and Scale for Father-Daughter Relationships.

The study found that the antisocial behavior of emerging adults is significantly related to the relationship with the father and the history of his antisocial behavior. Emerging adults with closer relationships with their fathers will be less prone to antisocial behavior. The results also indicate that the history of the father's antisocial behavior has positive correlations with the antisocial behavior of emerging adult; after conducting linear regression, was found that father's social aggression predicts antisocial behavior in emerging adults. Also, higher expression of the father's antisocial behavior is associated with a less close relationship between the father and the emerging adult.

Key words: emerging adult, antisocial behavior, relationships with father, history of father's antisocial behavior

Svarbiausios sąvokos

Tarpusavio santykiai – tai ilgalaikiai emociniai ryšiai, tarpusavio įsipareigojimai, susiklostantys tarp žmonių (Bendravimo psichologija šiuolaikiškai: žinios ir užduotys, 2019)

Vaidmuo – dalyvavimo reikšmė, svarba, poveikis (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2000).

Asocialus elgesys - elgesio nukrypimai nuo socialinių normų, dažniausiai pasireiškiantys žalingu poveikiu visuomenei (Žukauskienė, 2006).

Tapsmo suaugusiuoju laikotarpis - pereinamasis periodas nuo vėlyvos paauglystės ir besitęsiantis per visą dvidešimtmetį, labiausiai orientuotas į 18 – 25 metų amžių, kuriam būdingi tyrinėjimai visose gyvenimo srityse, ypatingai meilėje ir darbo sferose (Arnett, 2000).

IVADAS

Didžioji žmogaus gyvenimo dalis yra praleidžiama būnant santykiyje su kitu žmogumi. Vaikystėje yra ypač svarbūs santykiai su tėvais arba kitais artimaisiais - vaikas mokosi pažinti pasaulį, formuojasi kaip asmenybė. Pastebima, kad santykių svarba su tėvais išlieka visais gyvenimo etapais. Tačiau pilnamečio vaiko ir tėvų santykis tampa kitoks, nes bręstant, jaunas žmogus įgyja daugiau savarankiškumo, prasideda paieškos bei savęs išbandymai santykių, studijų bei karjeros srityse, todėl tėvams yra svarbu suprasti, kad santykis su vaiku keičiasi, ir tenka priimti šio etapo iššūkius, kaip nestabilumą, vaidmenų lankstumą, balanso tarp ryšio ir autonomijos palaikymą ir žinojimą, kada gali tekti įsikišti į jaunų suaugusiųjų gyvenimą (Goldsmith, 2018). Jauno suaugusiojo individo savęs paieškos dalimi gali tapti ir visuomenės normų bei vertybių kvestionavimas, galintis pasireikšti ir asocialiu elgesiu, kaip taisyklių nesilaikymas. Remiantis tyrimais, pastebima, kad asocialus, pilnametystės sulaukusių jaunų žmonių elgesys išlieka rimta visuomenės problema. Visgi, analizuojant literatūrą pastebima, jog daugelis tyrimų kreipia dėmesį į tai, kaip vaikystėje besiformuojantys santykiai arba vėliau, pačioje paauglystėje susiformavę santykiai su tėvais siejasi su asocialiu elgesiu paauglystėje ir tik maža dalis mini jauno suaugusiojo laikotarpį, ir todėl mažai ištirta, koks ryšys tarp dabar esamų jauno suaugusiojo santykių su tėvais ir asocialaus jaunuolių elgesio. Vaikystėje bei paauglystėje išreikštas asocialus elgesys gali pasireikšti ir sulaukus jauno suaugusiojo laikotarpio – tam reikšmės gali turėti ir šeimos faktorius (Henry et al., 1993). Šeimos bei asocialaus elgesio sąsajos jau seniai yra plačiai tyrinėjama sfera psichologų bei kitų su šeimomis dirbančių specialistų. Pavyzdžiui, tyrėjų Hill, Blokland ir van der Geest (2018) tyrime gauti rezultatai nurodo, jog dalyviai atsakę sulaukiantys daugiau tėvų palaikymo, turi mažesnę tikimybę įsitraukti į delinkventinį elgesį jauno suaugusiojo laikotarpyje. Tyrėjai pabrėžia, kad geri santykiai su tėvais išlieka svarbiu apsauginiu faktoriumi.

Svarbu išskirti ir tai, jog skirtingas santykis su šeimos nariais gali skirtingai formuoti asmenybę. Visuomenėje yra priimtina, jog motina turi skirti daugiau resursų vaiko auklėjimui negu tėvas ir yra labiausiai atsakinga už vertybių išugdymą. Tai, jog mama turi būti emociškai prieinama ir suteikti vaikui saugumo jausmą yra lyg savaime suprantamas reiškinys. Kiti tyrimai teigia, kad vaiko-tėvo santykiai yra nemažiau svarbūs negu vaiko ir motinos santykiai (Lamb ir Lewis, 2010). Šiuolaikinis požiūris į tėvus yra toks, jog jie daro įtaką vaiko vystymuisi nuo pat gimimo ir viso gyvenimo laikotarpyje ir todėl per pastaruosius dešimtmečius vis didesnis tyrėjų dėmesys į tai, kaip tėvai daro įtaką vaiko vystymuisi (Cabrera et al., 2014). Taip pat yra pabrėžiama, kad tėčiai yra labai svarbūs pilnametystės sulaukusio vaiko gyvenime (Amato, 1994). Kuo artimesni vaiko santykiai su

tėvu, tuo laimingesni, labiausiai pasitenkinę ir mažiau sunkumų patiriantys yra pilnamečiai jų vaikai (Amato, 1994). Ribota dalis tokių tyrimų nurodo, jog aukštesnis tėvo įsitraukimas ir artimesnis santykis su vėlyvos paauglystės laikotarpyje esančiu vaiku turi ryšį su žemesniu delinkventinio elgesio aktyvumu paauglystėje (Harris et al., 1998). Tačiau tyrimų iš tėvo-vaiko santykių perspektyvos vis dar labai trūksta. Tėvo vaidmuo, aiškinantis besivystančius vaiko elgesio ir emocinius sunkumus laikui bėgant, dar nėra plačiai ištirtas, todėl vis labiau pripažįstama, kad tėvo įtraukimas į tolesnius tyrimus ir intervencijas yra būtinas (Paquette, 2004; Wilson ir Prior, 2011). Be to, jeigu tokie santykiai yra tiriama, dažniausiai tai yra subjektyvūs tėvų, bei motinų, vertinančių tėvo santykį su vaiku, pateikiami duomenys ir dažnai nėra įtraukti vaikų atsakymai ir požiūris į santykių kokybę, todėl atliekant tolesnius tyrimus būtų reikšminga į tai atsižvelgti (Palkovitz, 2019)

Žvelgiant būtent į Lietuvoje atliktus tyrimus santykių su tėvu ir asocialaus elgesio tema, galima pastebėti, kad tyrimai dažniau atliekami su nepilnamečiais, siekiant atkreipti šeimos, socialinių darbuotojų ir kitų, su šeima ir vaikais dirbančių specialistų dėmesį į galimas rizikas arba prevencines galimybes. Tyrimų apie jauno suaugusiojo laikotarpyje esančių individų asocialaus elgesio sąsajas su santykiais su tėvu bei jo asocialaus elgesio istorija nėra.

Tyrimo tikslas: įvertinti sąsajas tarp jaunų suaugusiųjų asocialaus elgesio, jų santykių su tėvu bei jo asocialaus elgesio istorijos.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) Palyginti santykių su tėvu rezultatus tarp vaikinų ir merginų imčių;
- 2) Ištirti jaunuolių asocialaus elgesio ir santykių su tėvu sąsajas;
- 3) Nustatyti jauno suaugusio laikotarpyje esančių žmonių asmeninio asocialaus elgesio sąsajas su tėvo asocialaus elgesio istorija.

Tyrimo hipotezės:

- 1) Santykiai su tėvu bus vertinami kaip labiau artimesni vaikinų imtyje negu merginų;
- 2) Artimesni santykiai su tėvu bus susiję su žemesniu asocialaus elgesio lygiu;
- 3) Tėvo asocialaus elgesio istorija turės sąsają su jauno suaugusiojo tarpsnyje esančio žmogaus asocialiu elgesiu.

1. LITERATŪROS APŽVALGA

1. Jauno suaugusiojo tarpsnio ir asocialaus elgesio sąsajos

1.1. Jauno suaugusiojo tarpsnio samprata

Pastarųjų dešimtmečių eigoje tyrinėjamas jauno suaugusiojo tarpsnis vis dar išlieka pakankamai plačią erdvę nagrinėjimams suteikianti tema. Atsiskyrę nuo vaikystėje bei paauglystėje vyravusios priklausomybės nuo suaugusiųjų, tačiau dar neprisiėmę ilgalaikių įsipareigojimų, jauni suaugę tyrinėja galimų gyvenimo krypčių įvairovę (Arnett, 2000). Įsipareigojimus mokyklai ir tėvams keičia kiti, savarankiškai priimti sprendimai ir pasirinkta veikla. Per šį laikotarpį gali įvykti daug pokyčių skirtingose gyvenimo sferose – karjeros, santykių ir kitų sričių kontekste. Pastebima, kad tas laikotarpis, kurį jauni suaugę parleidžia nuo paauglystės iki suaugusio žmogaus gyvenimo pakito – perėjimas tapo ilgesnis ir tikėtina to priežastis yra socialiniai, ekonominiai bei kultūriniai pokyčiai (Goldsmith, 2018). Didžioji dalis jauno suaugusiojo tarpsnyje esančių žmonių dabar praleidžia savo metus nuo vėlyvos paauglystės iki 20-mečio vidurio ir vėliau, neįsitraukdami į ilgalaikius suaugusiojo vaidmenis, bet bandydami save įvairiose srityse ir palaipsniui žengdami į ilgalaikius santykių bei karjeros pasirinkimus, nespausdami savęs į laiko rėmus ir suteikdami sau galimybę mėgautis jauno suaugusiojo etapo teikiamomis laisvėmis (Arnett, 2007).

Nors gali atrodyti, kad jauno suaugusiojo laikotarpį yra labai sunku apibrėžti ir atskirti nuo kitų žmogaus amžiaus tarpsnių, visgi tyrėjas Arnett (2004) išskyrė 5 bruožus, kurie leidžia labiau suprasti, kuo ypatingas šis laikotarpis – tai yra tapatumo paieškos, nestabilumo, susitelkimo į save, jausmo būnant „tarp“ (angl. *feeling in-between*) ir galimybių laikotarpis. Šis laikotarpis ypatingas ir tuo, jog jo metu jaunuoliai pradeda formuoti suaugusiojo tarpsniui būdingus įgūdžius santykiuose, profesinėje aplinkoje, tampa brandesnėmis bei savarankiškesnėmis asmenybėmis. Reikšminga pabrėžti, jog jaunuolių savarankiškumui yra labai svarbu jausti ryšį, saugumą, supratingumą bei meilę savo šeimoje ir turėti norą kreiptis pagalbos į tėvų turimus išteklius, priimant sprendimus dėl švietimo, santykių, gyvenimo ir kitų vykstančių pokyčių (Wood et al., 2018). Jauno suaugusiojo laikotarpio pabaigoje, apie 20- tų metų vidurį bei pabaigą, dauguma jaunų suaugusiųjų gyvena atskirai nuo tėvų savarankiškai, palaiko ilgalaikius santykius ir turi aiškų karjeros kelią prieš akis, o tai kaip jie pereina šį gyvenimo etapą, priklauso nuo turimų asmeninių, šeimos bei socialinių resursų, dinamiškos ir abipusės sąveikos tarp besiformuojančio suaugusiojo ir jį supančios aplinkos bei šiame etape gaunamos paramos (Wood et al., 2018). Taigi, apibendrinus literatūrą, galima teigti, kad jauno

susugusiojo santykis su šeima ne tik prisideda prie jo/jos kaip asmenybės formavimo, bet ir leidžia sukurti saugų pagrindą perėjimui į suaugusiųjų tarpą.

1.2. Asocialus elgesys jauno suaugusiojo tarpsnyje

Asocialus elgesys yra apibrėžiamas kaip poelgiai, pažeidžiantys socialinės aplinkos teises ir dorovės normas ar tradicijas bei papročius, kartu padarant tam tikrą žalą kitam asmeniui, žmonių grupei, visai visuomenei arba pačiam sau (Visuotinė lietuvių enciklopedija; Gintautas Valickas, 2002). Tokio tipo elgesys gali sukelti reikšmingą asmeninę ir socialinę žalą – asmenys, įsitraukę į asocialų elgesį ženkliai sumažina savo išsilavinimo ir įsidarbinimo galimybes, o žmonės, patiriantys tokio elgesio žalą, susiduria su fizinėmis, emocinėmis arba ekonominėmis pasekmėmis (Alvarez-Garcia et al., 2016). Suprasti asocialaus elgesio kilmę ir prognozuojančius veiksnius svarbu dėl neigiamų fizinio agresyvumo, patyčių, gaujų smurto ir kitų eksternalaus elgesio formų pasekmių nusikaltusiems, aukoms ir plačiajai visuomenei (Grotevant et al., 2011).

Asocialus elgesys gali pasireikšti nepriklausomai nuo amžiaus. Pavyzdžiui, suaugusiųjų tarpe, asocialus elgesys dažnai yra siejamas su nusikalstamu elgesiu, pavyzdžiui, vagyste arba fiziniu smurtu, tačiau jis taip pat apima ir labiau užmaskuotą elgesį, kaip pavyzdžiui, melavimas, dviveidiškumas ar manipuliavimas kitais siekiant asmeninės naudos (Calkins ir Keane, 2009). Jaunimas, taip pat kaip ir suaugęs, daug dažniau daro nesmurtinius nusikaltimus, tokius kaip psichoaktyvių medžiagų vartojimas arba platinimas, viešosios tvarkos pažeidimas arba nusikaltimai dėl galios bei nuosavybės (Robertson & Burton, 2010). Kaip ir buvo minėta anksčiau, jauno suaugusiojo laikotarpyje padidėja savarankiškumas ir autonomija (Mata ir van Dulmen, 2012; Harris-McKoy ir Cui, 2013). Tačiau tyrimai rodo, kad jauno suaugusiojo laikotarpis kai kuriems gali turėti neigiamų pasekmių, tokių kaip asocialaus elgesio pasireiškimas, nes jie nėra pasirengę valdyti padidėjusią laisvę ir nepriklausomybę (Mata ir van Dulmen, 2012; Harris-McKoy ir Cui, 2013). Iki jauno suaugusiojo tarpsnio pradžios, jaunuoliai buvo priklausomi nuo tėvų, kurie saugojo ir prižiūrėjo juos, tačiau tapus nepilnamečiais, tėvų priežiūros lygis sumažėja (Mata ir van Dulmen, 2012).

2. Tėvo ir jauno suaugusiojo santykių aspektai

2.1. Šeimos vaidmuo jauno suaugusiojo laikotarpyje

Prieš aptariant jauno suaugusiojo laikotarpyje esančio žmogaus santykius su tėvu ir jų ypatumus, verta atkreipti dėmesį į abiejų tėvų vaidmenį jaunuolių gyvenime. Dažniausiai tėvai būna pirmieji bei daugiausiai prisidedantys žmonės prie vaiko socializacijos proceso ir yra vienas pagrindinių asmenybės formavimo veiksnių. Socializacija – vaikystėje pradėtas procesas, išmokdamas visuomenės normų, dėsnių ir gyvenimo būdų, asmuo tampa visuomenės nariu (Kvieskienė, 2005). Kalbant apie jauno suaugusiojo laikotarpį, tai tėvai bei bendraamžiai/draugai vis dar dalyvauja jaunų suaugusiųjų socializacijoje, tačiau mažesne apimtimi negu paauglystėje (Arnett, 2015). Galima numatyti, jog didžioji dalis prosocialių bruožų, kuriais pasižymi jaunas asmuo jau susiformavo iki pilnametystės arba anksčiau. Visgi, santykiai šeimoje suteikia tuos resursus, vadovaujantis kuriais individas kuria tolesnį santykį su aplinka. Idealiu atveju individui yra sukuriamą aplinka, galinti suteikti vietą mokytis, išreikšti save bei bandyti skirtingas elgesio strategijas. Prie tokios aplinkos prisideda tėvai arba kiti globėjai. Nes papildydami vienas kitą tėvai kuria gana palankią ir saugią aplinką vaikui (Pivorienė et al., 2006). Tėvų glaudus ryšys, palaikymas ir bendravimas, taip pat elgesio ribų nustatymas bei vaiko elgesio priežiūra, atsižvelgiant į savarankiškumo lygį, yra pozityvūs vaiko vystymosi aspektai (Alvarez-Garcia et al., 2019). Nors vaikas ir patiria tam tikrą kontrolės lygį, visgi jam yra suteikiama laisvė savarankiškai imtis iniciatyvų, atlikti norimus veiksmus ir priimti sprendimus, tuo tarpu tėvai išlaiko saugumą bei artimą ryšį galinčių suteikti žmonių vaidmenį. Tačiau šeimoje vyraujantys santykiai ne visada gali būti artimi. Vaikai praneša, jog mažiau artimas ryšys su tėvais būna tuomet, kai tėvai yra išsiskyrę arba turėjo konfliktiškus tarpusavio, kaip vyro ir žmonos, santykius, galinčius kelti riziką vaiko gerovei, nes yra tikimybė būti įtrauktam į ginčą (Sobolewski ir Amato, 2007).

Kalbant apie jauno suaugusiojo laikotarpį, tai tėvai, suprantantys šio laikotarpio sunkumus, gali padėti savo pilnamečiams vaikams sėkmingai įveikti šio laikotarpio būseną ir taip sukurti sveiką tėvų – suaugusių vaikų santykių pagrindą (Goldsmith, 2018). Anot Kaniušonytės ir Žukauskienės (2018), teigiami santykiai su abiem tėvais (pagrįsti emociniu artumu, pasitikėjimu ir bendravimu), vertinant jaunuolių perėjimą nuo paauglystės iki jauno suaugusiojo laikotarpio, yra teigiamai susiję su savarankiškumą palaikančiu tėvų elgesiu jauno suaugusiojo laikotarpyje. Vadinas, kuo tėvai sukuria artimesnį, vieni kitų pasitikėjimu paremtą santykį su savo vaiku, tuo jaunas suaugęs asmuo tėvų yra vertinamas kaip galintis savimi pasirūpinti, savarankiškas visuomenės narys. Savarankiškumą skatinantis tėvų elgesys yra teigiamai susijęs su indėliu į save, šeimą bei bendruomenę (Kaniušonytė

ir Žukauskienė, 2018). Tėvai palaikantys teigiamomis charakteristikomis pasižyminčius santykius, orientuotus į bendradarbiavimą su aplinka, investuoja į tolesnį jų vaikų teigiamą santykį su visuomene ir tikėtina, jog jauni žmonės, išaugę iš tokių šeimų, galės pritapti daugelyje gyvenimo sričių. Prieraišumo teorija aiškina, jog teigiamas ryšys vaikystėje su emociškai prieinamu suaugusiuoju palengvina vaiko gebėjimų vystymąsi kurti santykius su kitais bei reaguoti į stresines situacijas (Wood et al., 2018). Jautrūs, į poreikius reaguojantys tėvai sukuria pastiprinančią ir emociškai palaikančią aplinką (Cabrera, 2020). Todėl yra gerai žinoma, jog šeimoje vyraujantys santykiai atsispindi ir kituose tarpasmeniniuose santykiuose.

Kaip jau buvo minėta, tėvų kuriamas santykis yra reikšmingas indelis vaiko normaliai, į adaptaciją visuomenėje orientuotai raidai, todėl svarbu suprasti, kad esant skirtingiems santykiams šeimoje vyksta ir nevienoda vaiko raida. Pavyzdžiui, tėvų šiluma ir tinkama elgesio kontrolė yra vieni iš apsauginių faktorių, kalbant apie išorinės elgsenos (angl. externalizing behaviors), delinkventinio elgesio bei psichoaktyvių medžiagų vartojimo riziką (Hoskins, 2014), tačiau nors santykiai šeimoje yra vienas iš reikšmingų apsauginių faktorių, mažinantis asocialaus elgesio riziką, skirtingose situacijose santykiai pat gali tapti ir rizikos faktoriumi (Hart et al., 2007, Hoeve et al., 2009). Neigiamas elgesys, toks kaip nepriežiūra, atstūmimas ir priešiškus vaiko atžvilgiu yra susijęs su aukštesne delinkventinio elgesio rizika (Hoeve et al., 2009). Poreikių neigimas, emocinis šaltumas bei kiti neigiami faktoriai nepadedą kurti saugaus ir artimo ryšio su šeimos nariais, vaikas gali jaustis nereikalingas arba nemylimas. Kartais šeimos nariai gali reikalauti iš vaiko atitinkamo elgesio, tačiau remiantis tyrėjais atitinkamas reiklumo tipas gali turėti skirtingų pasekmių. Štai pavyzdžiui, teigiamas tėvų reiklumas apima jų argumentuotą nurodymą vaikams dėl pageidaujamo jų elgesio, empatišką paaiškinimą, elgesio stebėjimą, savarankiškumo skatinimą bei keliamus reikalavimus ir lūkesčius atsižvelgiant į vaiko brandumą (Alvarez-Garcia et al., 2016), kas savo ruožtu veda link vaiko gerovės, o jeigu tėvų reiklumas yra neigiamas, apimantis psichologinę kontrolę išreikštą per elgesį, trukdančią vaiko savarankiškumui – perdėtą kontrolą, emocinį šantažą, meilės bei dėmesio stoką, kaltės jausmo skatinimą bei bausmių taikymą, neatlikus bei griežtą discipliną (Alvarez-Garcia et al., 2016), tuomet tokiu atveju vaikas gali turėti išorinių elgesio problemų bei žemesnį emocinį intelektą, kas apima negebėjimą reguliuoti savo emocijas, susidoroti su frustracija, stresu ir kitomis žalingomis būsenomis (Alegre, 2011). Anot Kawabata ir kitų (2011) tyrimo rezultatai rodo, kad labiau teigiamas auklėjimas, paremtas tėvų šiluma ir emociniu jautrumu, buvo susijęs su žemesne santykinė agresija, o griežtesnis, neįsitraukęs tėvų auklėjimas ir psichologine kontrole paremtas tėvo auklėjimas turėjo sąsajų su aukštesne santykinė agresija. Santykinė agresija apibrėžiama kaip žala, atsirandanti dėl kenkimo santykiams arba manipuliavimo jais (Young et al., 2006). Tai gali būti draugo šmeižimas jam už akių,

neįtraukimas į bendras veiklas ir panašus elgesys, skatinantis kitą jaustis nepilnaverčiu santykių. Agresija gali pasireikšti ir tiesioginiu smurtu prieš kitą asmenį. Asmenys, įsitraukę į smurtaujančią elgesį prieš kitus, pranešė apie anksčiau patirtą fizinę nepriežiūrą ir kitokio pobūdžio netinkamą elgesį šeimose (Robertson ir Burton, 2010).

Taigi, kalbant apie asocialaus elgesio ir supančios aplinkos ryšį, galima teigti, kad šeima yra vienas svarbiausių kontekstų, nes būtent šeimos dėka vyksta socializacija, šeimos nariai emocinio artumo, tinkamais bei nuosekliais auklėjimo būdais ugdo adaptyvius, prosocialius elgesio modelius; kitu atveju, esant vaiko nepriežiūrai bei emociškai neartimam ryšiui gali prisidėti prie vaiko asocialaus elgesio formavimosi bei kitų patiriamų sunkumų.

2.2. Santykių su tėvu reikšmė jauno suaugusiojo asocialiam elgesiui

Kalbant apie tėvo vaidmenį vaiko gyvenime, pastarųjų dešimtmečių literatūra nurodo, jog tėvo įsitraukimas į vaiko gyvenimą bei jo prieinamumas santykių reikšmingai padidėjo (Pruett, 1998; Bianchi et al., 2006). Tokia tendencija atsispindi ir visuomenėje, kuomet šalia termino „mamadieniai“, atsiranda ir „tėvadieniai“ - šios dienos skirtos tėvams, auginantiems 2 ir daugiau vaikų iki 12 metų ar vieną neįgalų vaiką iki 18 metų ir galintiems pasinaudoti papildomomis poilsio dienomis (LR socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2018). Tėčiai yra kompetentingi suteikti savo vaikams šilumą, globą ir artimą ryšį taip pat kaip ir motinos (Wilson ir Prior, 2011), tačiau tai dažnai nėra tinkamai ir plačiai įvertinta, nes išlieka problema, kad kuomet yra vertinama tėvystė, įvertinimai gaunami pritaikant motinystės vertinimo kriterijus, nors tėvai ir negali užsiimti tokia veikla, kuri būdinga motinos ir vaiko santykiams (Cabrera et al., 2018) arba bendrai vertinami abiejų tėvų santykiai su vaiku, neišskiriant tėvų lyties skirtumų. Visgi, nors nemenka dalis literatūros kalba apie tėvo įsitraukimą ir dalyvavimą vaiko gyvenime, tyrėjai Amato and Gilbreth (1999) atkreipia dėmesį ir nurodo, jog dažnesnis tėvo įsitraukimas ir dalyvavimas vaiko gyvenime galbūt visgi nėra toks svarbus vaiko-tėvo santykių aspektas ir tikėtina, kad labiau aktualu ir reikšminga būtų vertinti ir tirti emocinio ryšio tarp tėvo ir vaiko stiprumą. Nors tėvas gali dalyvauti vaiko gyvenime, kartu gyventi arba kitaip būti šalia, to ne visada pakanka, kad sukurti ryšį su dukra ar sūnumi. Tėvai, palyginus su motinomis, yra vertinami paauglių kaip mažiau jautrūs, mažiau reikalaujantys bei demonstruojantys rūpestingumą, be to, jie mažiau bendraujantys, todėl paaugliai patiria daugiau neigiamų jausmų negu bendraujant su mama (Shek, 2000). Kuriant emocinį ryšį, labai svarbus yra tarpusavio bendravimas. Jo metu galima suprasti, kas kitam žmogui patinka, kokie pomėgiai bei veikla domina, vystosi artumo

ir priklausimo jausmas. Todėl kai vaikai praneša apie mažą tėvo bendravimo lygį, galima numanyti, nėra terpės artimam ryšiui sukurti.

Tyrėjai, tiriantys asocialaus elgesio kilmę ir raišką, jau pakankamai ilgai nagrinėja, kokie veiksniai turi su tuo ryšių. Nėra išimtis ir santykiai su tėvu. Tėvo dalyvavimas vaiko gyvenime nebūtinai turėtų būti vertinamas kaip svarbus apsauginis asocialaus elgesio pasireišimo faktorius, kartais tai gali būti labiau kenksminga negu visiškai tėvo nedalyvavimas vaiko gyvenime (Simmons et al., 2018). Anot Simmons ir kitų (2018), vaikiniai, kurių tėvai buvo labai griežti, įvykdė daugiau nusizengimų negu lyginant su ta vaikinų grupe, kurie augę be tėvo. Hoeve ir kolegų (2009) tyrimo rezultatai teigia, kad tėčiai gali turėti daugiau įtakos sūnaus asocialiam elgesiui negu motinos – būtent prastas tėvo suteikiamas palaikymas sūnaus atžvilgiu labiau susijęs su asocialumo raiška; taigi iš šio teiginio kyla rekomendacijos, kad yra svarbu dirbti ir su tėčiais mažinant asocialaus elgesio riziką. Vadinas, jeigu tėvas nepalaiko, neįvertina vaiko atliekamų veiklų, vaikas neturės saugios erdvės išsireikšti ir tam gali pasirinkti prienamesnius tuo metu būdus, todėl galima ir didesnė rizika, jog pasireikš asocialus elgesys. Šiltų ir teigiamų santykių su tėvu trūkumas, nesaugus prieraišumas bei nepakankama priežiūra ir išitraukimas į auklėjimą yra susiję su padidėjusia paauglio vaikino elgesio ar emocinių problemų rizika (Pitsoane ir Gasa, 2018). Tai savo ruožtu nurodo, jog tėvų išitraukimas (ypač tėčių) paauglio gyvenime vaidina svarbų vaidmenį jo emociniam funkcionavimui bei skatina gebėjimą tinkamai reaguoti ir priimti geresnius sprendimus susiduriant su patiriama neigiama įtaka (Pitsoane ir Gasa, 2018). Tėčių bendras žaidimas su vaikais (apimantis fizinį kontaktą, sužadintą bei nenusipėjimą), ypač berniukais, yra svarbus padedant jauniems vaikams valdyti intensyvias emocijas ir slopinti agresyvių elgesį, kas turi svarbių pasekmių vaiko socialiniams įgūdžiams ir bendraamžių priėmimui (Willson ir Prior, 2011). Kiti tyrėjai irgi patvirtina, kad santykiai tarp vaiko ir tėvo, be kitų veiksnių, yra grindžiami ir atliekant bendrą veiklą. Anot Lamb ir Lewis (2013) paauglio-tėvo ryšys apima bendrus žaidimus, pramogas ir į tikslą orientuotas veiklas bei užduotis. Tokiu atveju, tėvas ir vaikas gali labiau vienas kitą pažinti, tėvas atveria vaikui galimybę mokytis iš jo pavyzdžio bei bandyti savo elgesio ribas.

Vertinant santykių su tėvais ir asocialaus elgesio sąsajas, pastebima, kad didžioji tyrimų dalis orientuojasi į vyriškos lyties imtį. Tam galima išskirti kelias priežastis ir pirmoji būtų, jog tėvai linkę mažiau dalyvauti dukrų ugdyme, lyginant su sūnumis (Harris ir Morgan, 1991). Be to, patys berniukai yra linkę dažniau būti emociškai prisirišę prie tėčių, matydami juos kaip sektinus pavyzdžius - lygiuodamiesi į tėvą, berniukai mokosi, kaip atlikti vyriškus vaidmenis (Pitsoane ir Gasa, 2018). Dukros yra labiau artimesnės su motinomis, negu tėčiais (Sobolewski ir Amato, 2007). Tačiau tai dar nereiškia, kad tarp dukros ir tėvo esamas ryšys negali būti pakankamai artimas bei turėti reikšmės jos

gyvenime. Tyrėjo Allgood ir kitų (2012) atliktame tyrime išskirti rezultatai rodo, jog jauno suaugusiojo tarpsnyje esančios dukros supranta, jog paauglystėje turėti artimi, mylintys bei puoselėjantys santykiai su tėvu yra stipriai susiję su pasitenkinimu gyvenimu sulaukus pilnametystės ir vėliau. Kalbant apie tėvo auklėjimą, pasižymintį, ugdomomis vaiko, kaip visuomenės nario savybėmis, tai socializacijos patirtys su tėvu turi tiesioginį ryšį su dukrų elgesiu – teigiamos socializacijos patirtys turi sąsają su didesne prosocialaus elgesio raiška, kas veikia kaip apsauginis asocialaus elgesio faktorius; tačiau nėra tiesioginio ryšio vaikinų imtyje; tėvas sūnaus elgesį veikia netiesiogiai – tėviškas ryšys skatino prosocialias nuostatas, kas savo ruožtu slopino sūnų asocialų elgesį (Kosterman et al., 2004). Svarbu paminėti, kad jeigu vaiko socializacijos procesas vyksta tinkamai – vaikas suvokia, kad yra šeimos dalis, gali įsitraukti į sąveiką su šeimos nariais kiek pats to nori bei sulaukia atlygio už tai (patenkinamas priklausymo, bendravimo poreikis), tuomet vaikai labiau emociškai prisiriša prie savo tėvų (Kosterman et al., 2004). Anot Yoder, Brisson ir Lopez (2016) šios tėvo-vaiko santykių charakteristikos – pasitikėjimas ir bendravimas – yra vienos iš galimų delinkventinio elgesio apsauginių faktorių. Tikėtina, kad bendraujant tėvas domisi kas vyksta jų vaikų gyvenime, suteikia jam saugią terpę išsireikšti ir pasipasakoti apie patiriamus sunkumus ir iššūkius ir tai gali skatinti tarpusavio pasitikėjimą. Vaikai, apibūdindami savo santykius su tėvais linkę pabrėžti šiuos auklėjimo aspektus: švelnumą, neperdėtą griežtumą, emocinį artumą, bendradarbiavimą, tėvų autoritetą (Pivorienė et al., 2006). Lyginant motinos-vaiko ir tėvo-vaiko sąveiką, gauta, jog tėvai reikšmingai prisideda prie vaiko atvirumo pasauliui ugdymo (Paquett, 2004). Atrodo, kad tėvai labiau linkę sujaudinti, nustebinti bei trumpam išbalansuoti vaiką iš pusiausvyros, be to tėvai labiau skatina vaiką rizikuoti, tuo pačiu užtikrinant vaiko saugumą ir taip suteikdami jiems galimybę mokytis būti drąsesniems nepažįstamose situacijose bei gebėti pakovoti už save (Paquett, 2004). Tačiau, kaip pažymi tyrėjas Paquett (2004), ši tarpusavio dinamika gali būti veiksminga tik emocinio ryšio tarp tėvo ir vaiko kontekste. Emociškai stiprus tėvo ir vaiko santykis bus kuriamas tuo atveju, jeigu vaikas jaučiasi vertinamas, jį palaiko bei išklauso bei tėvo elgesys yra nukreiptas į visakeriopą jo gerovės užtikrinimą. Tėvo psichologiškai kontroliuojantis auklėjimas yra reikšmingai susijęs su mergaičių santykine agresija, tuo tarpu su berniukais, šis auklėjimas neturėjo reikšmės jų santykinei agresijai (Kawabata et al., 2011). Vaikystės arba paauglystės laikotarpiu patirtas fizinis smurtas yra vienas iš reikšmingesnių deviantinio, asocialaus elgesio pasireiškimo prognozinių veiksnių (Gomis Pomares ir Villanueva, 2020)

Tėvo ir vaiko santykis neišnyksta, atžalai susilaukus pilnametystės. Išlieka ir tolesnių susidomėjimų objektu. Štai, pavyzdžiui, Cabrera (2020) teigia, kad yra aktualu įvertinti, kaip tėvo-

vaiko santykių funkcionavimas jauname amžiuje gali būti kaip emocinio saugumo šaltinis, skatinantis sveiką vystymąsi visose srityse ir per visą gyvenimą.

2.2.1. Tėvo asocialaus elgesio istorijos reikšmė jauno suaugusiojo asocialiam elgesiui

Yra gerai žinoma, kad tėvų elgesys yra pavyzdys vaikui. Daugelis tyrėjų sutinka su šiuo teiginiu, jog vaikas augdamas perima tam tikrus tėvų elgesio modelius ir jais besiremdamas kuria santykį su pasauliu. Štai socialinės raidos modelis tvirtina, kad kuo vaikas labiau prisirišęs prie tėvų, tuo labiau tikėtina, kad perims jų normas ir vertybes ir elgsis atitinkamai pagal jas (Kosterman et al., 2004). Tačiau tėvų elgesys, nuostatos bei vertybės ne visada būna tik prosocialios. Kartu su teigiamomis elgesio išraiškomis, individas gali perimti ir asocialų tėvų elgesį. Svarstymų bei atliktų tyrimų, kaip ir kodėl formuojasi asocialus elgesys yra daugybė ir labai įvairių. Tėvo įkalinimo arba asocialaus ir nusikalstamo elgesio poveikis kelia rimtą visuomenės sveikatos susirūpinimą dėl galimų tolimesnių pasekmių jų vaikams (Charles et al., 2016). Vaikai tėvų, turinčių aukštesnį asocialaus elgesio lygį bei ilgesnį bendro gyvenimo su vaiku laikotarpį, pasižymi dažnesnėmis elgesio problemomis, pavyzdžiui, bandymu pakenkti kitiems ir t.t. (Jaffee et al., 2003). Panašius tyrimo rezultatus patvirtina ir kiti, naujesni tyrimai. Vaikai, kurių tėvai demonstruoja asocialų elgesį ir nusikalstamą veiką, yra labiau paliesti prastos sveiktos pasekmių bei elgesio problemų (Johnson, 2009). Tėčių ir mamų išreiškiamas priešiškas turi reikšmingų sąsajų su eksternaliomis elgesio problemomis mergaičių ir berniukų tarpe, be to, per didelę tėvo hipergloba turėjo teigiamų sąsajų su eksternaliomis elgesio problemomis ir neigiamų sąsajų su adaptyviais įgūdžiais tarp abiejų vaikų lyčių (Ruiz-Ortiz et al., 2017). Šie įvardinti tyrimų rezultatai pasižymi tuo, kad vaikų bendravimas su tėvu gali būti dažnesnis, nes iki pilnametystės vaikai gyvena su šeima. Atsižvelgiant į jaunų suaugusiųjų laikotarpį, jauni žmonės dažnai atsiskiria nuo šeimos ir pradeda savarankišką gyvenimą, kas atitinkamai gali sumažinti bendravimo su tėvais intensyvumą ir dažnumą. Tačiau, remiantis kitais tyrimais, daromos išvados, kad neigiamas ryšys tarp asocialaus tėvo elgesio ir vaiko gerovės išlieka ir sulaukus suaugystės – apie tai nurodo padidėjusi nusikalstamų veiklų padarinių, nedarbo bei sulaikymų rizika (Roettger ir Swisher, 2009). Neigiamos vaikystės patirtys, pasikartojantis susidūrimas su smurtu namuose, tėvų piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis didina asocialaus elgesio pasireiškimo lygį jaunų žmonių tarpe (Wallinius et al., 2016). Kalbant būtent apie tėvo asocialų elgesį ir kaip tai yra perimama vaiko bei vėliau atsispindi gyvenimo eigoje, galima pasiremti viena žinomiausių asocialaus elgesio formavimąsi aiškinančių teorijų - A. Banduros (1977) socialinio išmokymo teorija. Ji aiškina, jog žmogus asocialaus elgesio gali išmokti stebėdamas kitus – šeimos narius, draugus bei kitus

aplinkinius. Taigi, remiantis šia teorija, pakartotinai stebint asocialaus elgesio modelius, atsiranda elgesio scenarijai, kuriuos individas gali taikyti sąveikaudamas su kitais žmonėmis. Kuo dažnesnis susidūrimas su asocialiu elgesiu, tuo dažniau individas gali perimti tuos elgesio modelius ir pritaikyti susiklosčiusioje situacijoje. Tėvų skyrybos, tėvo konfliktai su savo tėvais, smurtavimas prieš vaikų motiną ir motinos atmetimas yra teigiamai susiję su vaiko maištavimu prieš motiną, taip pat, mokymasis stebint, kaip vaikas dalyvauja tėvo ir jo tėvų konfliktuose bei jam smurtaujant su vaiko motina gali būti iš kartos į kartą perduodamas smurto mechanizmas (Zhang et al., 2019). Vaikui stebint, kaip tėvas rodo nepagarbą kitiems, jam gali susidaryti nuomonė, kad kartais taip ir turi būti. Tiesiogiai susiduriant su tokia aplinka, kur vyrauja smurtiniai, nepagarbūs ir skirtinga smurto forma sužeisti galintys santykiai, individas gali perimti tą elgesį bei tiesiogiai nukreipti net į artimą žmogų. Ilgalaikės ir aukštos susidūrimo su šeimos disfunkcija dozės yra susijusios su ekstremaliausiomis netiesioginės, į kitus nukreiptos agresijos raidos trajektorijomis vidurinėje vaikystėje (Pagani et al., 2010). Tikslas tokios agresijos yra sukelti psichologinį diskomfortą įskaudintas, ribojant teises, atstumiant, diskredituojant arba izoliuojant nuo tam tikro individo arba pasirinktos socialinės grupės (Pagani et al., 2010).

2. TYRIMO METODIKA

Tiriamieji

Tyrimo dalyviams surinkti buvo taikoma netikimybinė patogioji atranka. Tyrimo dalyvių sudarė 18-25 metų jauni suaugę asmenys. Jie buvo kviečiami dalyvauti tyrime pildydami internete, socialiniuose tinkluose pateikiamą elektroninę anketą. Pagrindinis kriterijus, pagal kurį buvo atrenkami dalyviai yra tas, jog respondentai turi palaikyti bent kažkokį ryšį su savo tėvu. Galutinę imtį sudarė 102 respondentai (77 merginos, 24 vaikinai ir vienas respondentas prie lyties nurodė Kita).

Bendros imties charakteristikos: Amžiaus vidurkis - 21,94, SD – 1,75. 25,5 proc. dalyvių nurodė, jog jų tėvai yra išsiskyrę. Didžioji dalis nurodė, kad po skyrybų daugiausiai gyvena su mama (71,4 proc.), kiti 28,6 proc. gyvena su kitais globėjais (neturima omeny tėvo). Didžioji dalis tiriamųjų (46,1 proc.) nurodė, jog šiuo metu studijuoja, 40,2 proc. studijuoja ir dirba, 8,8 proc. tik dirba, 3,9 proc. mokosi ir 1 poc. mokosi ir dirba.

Vaikinų imties (N = 24) charakteristikos: M = 22,17, SD – 1,9. Iš 24 vaikinų, 25proc. nurodė, kad tėvai yra išsiskyrę; 25 proc. vaikinų gyvena su mama, 12,5 proc. vaikinų gyvena su kitais globėjais ir 62,5 su abiem tėvais.

Merginų imties (N = 77) charakteristikos: M = 21,90, SD – 1,7 . Iš 77 merginų 26 proc. nurodė, kad tėvai yra išsiskyrę; 24,7 proc. gyvena su mama, 9,1 proc, kad gyvena su kitais globjais 66, 2 procentai su abiem tėvais.

Tyrimo instrumentai

Tyrimui atlikti buvo naudojama anketa su uždaru tipų atsakymais ir pateiktais pasirenkamų atsakymų variantais. Anketą sudarė kreipimosi forma (žiūrėti 1 Priedą), imtį charakterizuojantys klausimai ir šie instrumentai:

1) Asocialaus elgesio tipų klausimynas (*The Subtypes of Antisocial Behaviour Questionnaire*, STAB; Burt & Donnellan, 2009)

Asocialaus elgesio tipų klausimynas (STAB) yra skirtas analizuoti asmens asocialaus elgesio istoriją. Jis sudarytas iš 32 teiginių. Yra 3 subskalės: I) Fizinės agresijos skalė (pvz., pasijausdavau geriau, trenkdamas kitam); II) Socialinės agresijos skalė (pvz., kaltinau kitus) ir III) Taisyklių nesilaikymo skalė (pvz., pavogiau dviratį). Tiriamasis teiginys vertina skale nuo 1 (niekada) iki 5

(labai dažnai). Kiekvienos subskalės įvertis yra ją sudarančių teiginių įverčių suma. Bendras STAB klausimyno balas yra bendra suma iš 3 subskalių įverčių. Aukštesni STAB įverčiai rodo aukštesnį asocialaus elgesio lygį, žemesni įverčiai rodo žemesnį asocialumo lygį. Gautas klausimyno autorių leidimas naudoti jį šiame darbe (žiūrėti priedą 2).

Šio darbo metu, klausimynas naudotas 2 kartus – vertinti jauno suaugusiojo laikotarpyje esančio individo asocialų elgesį ir vertinti tėvo asocialaus elgesio istoriją. Atlikus klausimyno patikimumo analizę šio tyrimo tėvo asocialaus elgesio istorijos daliai, gauta, jog instrumento Cronbach $\alpha = 0,95$, fizinės agresijos skalės Cronbach $\alpha = 0,93$, socialinės agresijos skalės Cronbach $\alpha = 0,90$ ir taisyklių nesilaikymo skalės Cronbach $\alpha = 0,86$. Atlikus patikimumo analizę jauno suaugusiojo asocialiam elgesiui įvertinti skirtam klausimynui, gauta, jog Cronbach $\alpha = 0,94$, fizinės agresijos skalės Cronbach $\alpha = 0,88$, socialinės agresijos skalės Cronbach $\alpha = 0,92$ ir taisyklių nesilaikymo skalės Cronbach $\alpha = 0,83$. Palyginimui nurodomi tyrėjos V. Klimukienės 2020 metais parengtoje daktaro disertacijoje naudoto STAB klausimyno patikimumo rodikliai: instrumento Cronbach $\alpha = 0,93$, fizinės agresijos skalės Cronbach $\alpha = 0,88$; socialinės agresijos skalės Cronbach $\alpha = 0,85$ ir taisyklių nesilaikymo skalės Cronbach $\alpha = 0,83$.

2) Tėvo ir dukros santykių skalė

Skalės autorė yra Kristina Bajarūnaitė, sukūrusi šią skalę ir naudojusi ją magistro baigiamajame darbe „Tėvo ir dukros santykių sąsajos su dukros saviverte ir pasitenkinimu santuoka“. Svarbu pabrėžti, jog teiginiai kurti, remiantis literatūra apie dukrų ir tėvų santykius. Šiam darbui originalūs teiginiai nebuvo keisti ir skalė nebuvo pildoma papildomais kriterijais, nes analizuojant literatūrą, įvertinta, kad išskirti kriterijai tinka ir santykiams su sūnumi. Bendras santykių su tėvu skalės įvertis yra visų teiginių įverčių suma. Aukštesni santykių su tėvu įverčiai rodo artimesnį dalyvio santykį su tėvu. Gautas skalės autorės leidimas naudoti ją šiame darbe (žiūrėti priedą 3).

Atlikus klausimyno patikimumo analizę, gauta, jog skalės Cronbach $\alpha = 0,91$. Palyginimui nurodomas Kristinos Bajarūnaitės (2015) magistro baigiamajam darbe sukurtos ir naudotos skalės patikimumo rodiklis - Cronbach $\alpha = 0,93$.

3) Demografiniai klausimai

Demografinės tiriamųjų informacijos dalį sudarė klausimai apie lytį, amžių ir dabartinę veiklą (studijas, darbą ir t.t.).

Tyrimo eiga

Sukurta anketa su kreipimosi forma (pateikiama 1 priede), prie instrumentų išvardintais klausimynais (STAB ir Tėvo ir dukros santykių skalė) ir demografiniais klausimais apie tiriamojo lytį, amžių ir dabartinę veiklą. Pildydami STAB klausimyną asmeninei agresijai įvertinti, jaunuoliai turėjo galvoti tik apie laikotarpį nuo pilnametystės, ir kaip dažnai tuomet yra taip pasielgę, o kai reikėjo įvertinti tėvo asocialaus elgesio istoriją, jie vertino ar per visą jauno suaugusiojo gyvenimo laikotarpį tėvas yra buvęs taip pasielgęs. Atsakant į santykių su tėvu skalės klausimus, jaunuoliai turėjo vertinti kaip teiginiai atspindi jų tarpusavio bendravimą. Respondentai pradžioje galėjo susipažinti su tyrimo eiga ir tikslu bei pasirenkat vieną iš pateiktų atsakymo variantų, nurodyti ar sutinka dalyvauti tyrime ar ne. Tyrimo dalyvių sutikimi buvo renkami anketos pradžioje, jiems pasirenkant vieną iš atsakymo variantų ar sutinka dalyvauti tyrime ar ne. Surinkus atsakymus „Google Forms“ programoje, forma uždaroma ir visi gauti atsakymai buvo perkelti į „Microsoft Excel“ bei ten perkoduoti. Rezultatų skaičiavimai buvo atliekami „IBM SPSS Statistics 27“ programoje.

3. REZULTATAI

Ryšiams tarp asocialaus elgesio, santykių su tėvu bei jo asocialaus elgesio istorijos įvertinti buvo naudojamas *Stjudento t* kriterijus, nes tikrinant santykių su tėvu duomenų normalumą, nustatyta, jog jie atitinka normalumo kriterijus; *Mann-Whitney* testą ir *Spearman* koreliacija, nes tikrinant jauno suaugusiojo asocialaus elgesio ir tėvo asocialaus elgesio istorijos skalių duomenų normalumą, duomenys nebuvo normaliai pasiskirstę.

1.1 Santykiai su tėvu bus vertinami kaip labiau artimesni vaikinų imtyje nei merginų

Tikrinant pirmąją hipotezę, jog santykiai su tėvu bus suvokiami kaip labiau artimesni vaikinų imtyje, buvo naudojamas *Stjudento t* kriterijus nepriklausomoms imtims. Gauti rezultatai, pavaizduoti 1 lentelėje rodo, jog nebuvo statistiškai reikšmingo skirtumo tarp vaikinų ($M = 3,32$; $SD = 0,84$) ir merginų ($M = 3,45$; $SD = 0,84$) imčių; $t(99) = -0,639$, $p = 0,524$. Anazilė atskleidė, kad santykiai su tėvu nebuvo vertinami kaip artimesni vaikinų imtyje. Abi imtys, ir vaikinai ir merginos, santykius su tėvu vertina beveik vienodai.

1 lentelė. *Stjudento t* kriterijaus rezultatai lyginant vaikinų ir merginų santykius su tėvu

	Vaikinai		Merginos		t(99)	p	95 % PI	
	M	SD	M	SD			AR	VR
Santykiai su tėvu	3,32	0,84	3,45	0,84	-0.639	> 0,05	-0,52	0,26

Pastaba: PI – pasikliautinis intervalas; AR – apatinė riba; VR – viršutinė riba

Papildomai siekiant palyginti, ar asocialus elgesys skiriasi tarp lyčių, t.y. ar vaikinai ir merginos skyrėsi asocialaus elgesio įverčiais, buvo atliktas *Mann-Whitney* testas. Nustatyta, kad vaikinų ir merginų asocialaus elgesys nesiskyrė statistiškai reikšmingo skirtumo nėra: $U(77) = 886,5$, $z = -0,299$, $p > 0,765$.

Lyginant ar tėvo asocialaus elgesio istorija skiriasi tarp lyčių; t.y. ar vaikinai ir merginos skirtingai vertino tėvo asocialaus elgesio istoriją, nustatyta, jog statistiškai reikšmingo skirtumo tarp vaikinų ir merginų duomenų nėra: $U(77) = 794$, $z = -1,038$, $p > 0,299$

1.2. Artimesnių santykių su tėvu sąsajos su žemesniu asocialaus elgesio lygiu

Siekiant patvirtinti arba paneigti hipotezę, jog artimesni santykiai su tėvu bus susiję su žemesniu asocialaus elgesio lygiu, atlikta koreliacinė analizė.

2 lentelė. Jauno suaugusiojo laikotarpyje esančio asmens asocialaus elgesio ir jo subskalių koreliacijos su santykių su tėvu skale

	Asocialus elgesys	Fizinė agresija	Socialinė agresija	Taisyklių nesilaikymas
Santykiai su tėvu	-0,413**	-0,334**	-0,395**	-0,346**

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Kaip matome 2 lentelėje, jauno suaugusiojo laikotarpyje esančio asmens santykiai su tėvu yra neigiamai susiję su asmeniniu asocialiu elgesiu. Ryšys tarp šių kintamųjų yra statistiškai reikšmingas ($r = -0,413$, $p < 0,01$). Tie tyrimo dalyviai, kurie vertino santykius su tėvu kaip labiau artimus, buvo mažiau linkę elgtis asocialiai, tuo tarpu, respondentai, kurie savo santykius su tėvu vertino kaip mažiau artimus buvo labiau linkę elgtis asocialiai. Santykiai su tėvu taip pat statistiškai reikšmingai koreliuoja su jauno suaugusiojo asocialaus elgesio subskalėmis (ryšiai tarp kintamųjų yra neigiamai susiję) – fizinės agresijos, socialinės agresijos ir taisyklių nesilaikymo subskalėmis bei santykių koreliacijos koeficientai atitinkamai yra: $r = -0,334$; $r = -0,395$; $r = -0,346$.

1.3. Tėvo asocialaus elgesio istorijos sąsajos su jauno suaugusiojo tarpsnyje esančio žmogaus asocialiu elgesiu

3 lentelė. Tėvo asocialaus elgesio istorijos ir jo subskalių koreliacijos su jauno suaugusiojo santykių su tėvu skale bei asocialiu elgesiu ir jo subskalėmis

	Santykiai su tėvu	Jauno suaugusiojo asocialus elgesys	Jauno suaugusiojo fizinė agresija	Jauno suaugusiojo socialinė agresija	Jauno suaugusiojo taisyklių nesilaikymas
Tėvo asocialus elgesys	-0,615**	0,427**	0,322**	0,461**	0,379**
Tėvo fizinė agresija	-0,572**	0,338**	0,268**	0,368**	0,280**
Tėvo socialinė agresija	-0,579**	0,424**	0,293**	0,475**	0,380**
Tėvo taisyklių nesilaikymas	-0,379**	0,341**	0,280**	0,321**	0,413**

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Rezultatai, pateikti 3 lentelėje, rodo, kad tėvo asocialaus elgesio istorija yra statistiškai teigiamai susijusi su jauno suaugusiojo laikotarpyje esančio asmens asocialaus elgesio istorija: ($r = 0,427$, $p < 0,01$). Vadinasi, tyrimo dalyviai, kurie vertino savo tėvo asocialaus elgesio raišką didesniais įverčiais, taip pat buvo labiau linkę pasielgti asocialiai. Žvelgiant į toliau į 3 lentelę, matome, kad visos tėvo asocialaus elgesio subskalės - fizinė agresija, socialinė agresija ir taisyklių nesilaikymas - gana stipriai koreliuoja su visomis jaunos suaugusiojo asocialaus elgesio subskalėmis. Visi ryšiai tarp tėvo ir jauno suaugusiojo asocialaus elgesio subskalių yra statistiškai reikšmingai teigiamai susiję: koreliacijos svyruoja nuo $r = 0,268$ iki $r = 0,475$; $p < 0,01$.

4 lentelė. Jauno suaugusiojo asocialaus elgesio prognoziniai veiksniai

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis		F	p	R ²
	Jauno suaugusiojo asocialus elgesys				
	Beta (β)	p			
Tėvo fizinė agresija	-0,033	0,849	2,7	≤ 0,05	0,287
Tėvo socialinė agresija	0,296	0,05			
Tėvo taisyklių nesilaikymas	0,025	0,866			

Pastaba: statistiškai reikšmingi rezultatai paryškinti

Siekiant patikrinti, kurios iš tėvo asocialaus elgesio subskalių prognozuoja jauno suaugusiojo asocialų elgesį, buvo naudojamas tiesinės regresijos modelis. Prieš analizę buvo pašalintos išskirtys, tam, kad priklausomas kintamasis – jauno suaugusiojo asocialus elgesys – atitiktų normalumą. Rezultatai pateikiami 4 lentelėje. Nepriklausomas kintamasis buvo jauno suaugusiojo laikotarpyje esančio asmens asocialus elgesys.

Nustatyta, jog tik vienas iš nepriklausomųjų kintamųjų, tėvo socialinė agresija statistiškai reikšmingai prognozavo jauno suaugusiojo asocialų elgesį ($\beta = 0,296$, $p \leq 0,05$). Kiti nepriklausomi kintamieji neprognozavo statistiškai reikšmingai.

Šio tyrimo metu, atlikus koreliacinę analizę buvo atrasta sąsaja tarp tėvo asocialaus elgesio istorijos ir jauno suaugusiojo santykiais su juo. Rezultatai, pateikiami 3 lentelėje, nurodo, jog tarp tėvo asocialaus elgesio ir jauno asmens santykių su juo yra statistiškai reikšmingas neigiamas ryšys; koreliacijos koeficientas: $r = -0,615$, $p < 0,01$. Vadinasi, respondentai, vertinantys tėvo asocialų elgesį aukštesniais įverčiais, savo santykius su jais vertino kaip mažiau artimus. Jaunuolių santykiai su tėvu reikšmingai statistiškai neigiamai koreliuoja ir su kitomis tėvo asocialaus elgesio subskalėmis – asocialiu elgesiu, socialine agresija ir taisyklių nesilaikymu; koreliacijos koeficientai atitinkamai yra $r = -0,572$; $r = -0,579$; $r = -0,379$, $p < 0,01$.

1. REZULTATŲ APTARIMAS

Jaunų žmonių asocialus elgesys išlieka svarbi visuomenės problema, todėl šią temą yra aktualu tyrinėti. Šio tyrimo metu buvo tirti jauno susugusiojo laikotarpyje esantys asmenys ir jų asocialaus elgesio sąsajos su santykiais su tėvu bei jo asocialaus elgesio istorija.

Tyrėjai išskiria, jog tarp sūnaus ir tėvo dažnai būna artimesni santykiai (Pitsoane ir Gasa, 2018) tuo tarpu, kai dukrų santykiai artimesni su motinomis (Sobolewski ir Amato, 2007). Siekiant palyginti, ar vaikinai savo santykius su tėvu vertina artimiau negu merginos, buvo atlikta analizė ir nustatyta, jog tarp vaikinų ir merginų grupių nėra statistiškai reikšmingo skirtumo. Tikėtina, jog tam, kad gauti statistiškai reikšmingus skirtumus tarp lyčių reikėjo surinkti didesnę vaikinų imtį, nes šio tyrimo metu dalyvauti sutiko tik 24 vaikinai, kas nėra daug, didžiąją dalį imties sudarė merginos ($N = 77$).

Artimesnių santykių su tėvu sąsajos su žemesniu asocialaus elgesio lygiu

Tiriant, ar yra sąsajos tarp jaunuolių santykių su tėvu ar asocialaus elgesio, buvo gauti reikšmingi, neigiamai susiję rezultatai, kurie rodo, jog esant artimesniems santykiams su tėvu, jaunuolių asocialaus elgesio raiška bus mažesnė. Pavyzdžiui, vaikas, kurio tėvas įsitraukęs į jo socializacijos ugdymą bei kurdamas tėvo-vaiko ryšį būna mažiau linkęs asocialiai elgtis (Kosterman et al., 2004). Tai pat, galimai esant mažiau artimiems santykiams su tėvu, jaunas žmogus gali dažniau reikšti asocialų elgesį. Anot Robertson ir Burton (2010), jaunuoliai, kurie šeimoje yra susidūrę su netinkama priežiūra, nesirūpinimu, ryšio stoka, buvo dažniau linkę patys į asocialų, netgi smurtauojantį elgesį. Šio tyrimo rezultatus galima patvirtinti ir tyrėjų Pitsoane ir Gasa (2018) šiltų ir saugių santykių, artimumą skatinančių santykių su tėvu stoka yra susijusi su padidėjusia paauglio vaikino elgesio ar emocinių problemų rizika.

Taip pat galima žvelgti ir iš šios perspektyvos, jog esant mažesnei jaunuolių asocialaus elgesio raiškai, santykiai su tėvu bus artimesni. Tėčiai tokį jaunų žmonių elgesį gali vertinti kaip tinkamą jų auklėjimą, sugebėjimą išugdyti tinkamus socializacijos įgūdžius bei tai jog susitvarkė su tėvystės užduotimis.

Apibendrinant galima daryti prielaidą, jog vien tik tėvo buvimas šalia, bet neįsitraukimas kuriant tarpusavio artumą grįstus santykius, neskatins prosocialių vertybių ugdymo. Tai patvirtina ir kitų autorių mintys, jog tėčiai ir motinos turėtų gauti tinkamas žinias apie tai, jog teigiamas tėvo įsitraukimas į vaiko gyvenimą suteikia labai daug naudos (Wilson ir Prior, 2011)

Tačiau ryšys su tėvu gali būti kaip rizikos faktorius. Šio tyrimo kontekste jaunuoliai, dalį ir daugiau savo gyvenimo palaikę bendravimą su tėvu, galėjo perimti asocialaus tėvo elgesio modelius. Analizuojant ryšį tarp tėvo asocialaus elgesio istorijos ir jauno suaugusiojo tarpsnyje esančio žmogaus asocialaus elgesio, pastebėta, kad šios sąsajos yra teigiamos. Tie, kas gyvendami kartu su tėvu arba bent palaikantys nors kokį ryšį, yra susidūrę su asocialiu tėvo elgsiu rečiau arba dažniau ir būtent tie kurie susidūrė su šiuo elgsiu dažniau, išreiškė, jog ir patys yra linkę dažniau pasielgti asocialiai. Tai, jog galimas tiesioginis ryšys tarp tėvo asocialaus elgesio ir vėliau pasireikšti galinčių vaiko elgesio problemų, patvirtina ir kiti tyrėjai (Coley et al., 2011). Taip pat, galima pasiremti ir tyrėjo Pagani bei jo kolegų (2010) išvalgomis, jog dažnas susidurimas su nepalankiais šeimos santykiais, gali paskatinti į kitus asmenis nukreiptos agresijos raišką. Tokie rezultatai gali būti aiškinami ir A. Banduros (1977) socialinio išmokymo teorija – asocialaus elgesio išmokstama stebint asocialiai besielgiantį žmogų; tai gali būti šeimos narys, kitas artimas žmogus arba kiti aplinkoje esantys žmonės. Taigi, jeigu jaunuoliams tenka susidurti su tokiu tėvo elgsiu, tuomet jie gali pritaikyti sau tam tikrus elgesio modelius. Panašią mintį išreiškia ir tyrėjas de Vries su kolegomis (2017), jog mokydami stebint, individai gali išugdyti įsitikinimus apie agresyviu elgsiu pasiektus rezultatus, pavyzdžiui, stebint agresyvų vieną iš tėvų, asmuo vėliau gali tikėtis, jog išreiškiamu agresyviu elgsiu galima pasiekti norimų rezultatų.

Rezultatai parodė, jog galima daryti išvadas, kad jaunuolių dažnesnis asocialumas yra susijęs su tėvo išreikšta socialinė agresija. Tikėtina, kad dažnai tėvo asocialus elgesys galėjo būti nukreipiamas prieš jauną suaugusį bet kuriuo gyvenimo laikotarpiu arba kitą šeimos narį ir per bendro gyvenimo arba bendravimo laikotarpį jaunam suaugusiajam yra tekę susidurti su tokiu elgsiu. Anot tyrėjo Zhang ir jo kolegų (2019), jog jeigu vaikas dalyvauja tėvo žodiniuose arba fiziniuose konfliktuose su kitais, jis gali įsisavinti tą elgesį ir netgi pritaikyti kitose situacijose.

Rezultatai parodė, kad tėvo asocialus elgesys yra susijęs su jauno asmens santykiais su tėvu. Tai, jog tėvo asocialus elgesys gali gadinti tarpusavio santykius, galima bandyti aiškinti tuo, kad šitoks elgesys gali būti nukreiptas prieš patį vaiką arba kitą jam artimą žmogų, pavyzdžiui, motiną.

Šie rezultatai yra svarbūs kalbant apie intervencines priemones, mažinant jaunų žmonių asocialumą. Reikšminga dirbti ne tik visos šeimos kontekste, bet ir atkreipti į kiekvieno šeimos nario vaidmenį bei tarpusavio ryšį.

IŠVADOS

1. Jaunuolių imtyje gauti rezultatai nepatvirtina, jog yra reikšmingas skirtumas tarp artimų tėvo santykių ir lyties. Tiek vaikinai, tiek merginos vienodai vertino santykių su tėvu artumą.
2. Jauno suaugusiojo imtyje esančio individo artimesni santykiai su tėvu susiję su asmeniniu asocialiu elgesiu. Esant artimesniam santykiui su tėvu tikėtina, jog asocialaus elgesio raiška bus mažesnė
3. Gauti rezultatai patvirtina sąsajas tarp asocialios tėvo elgesio istorijos ir jaunuolio asocialaus elgesio. Tėvo socialinė agresija prognozuoja jauno suaugusiojo asocialų elgesį. Kuo dažnesnis yra susidūrimas su tėvo asocialiu elgesiu, tuo dažniau pasireiškia asmeninis asocialus elgesys

Ribotumai:

1. Atliekant tyrimą nebuvo atsižvelgta į tą faktorių, kad galbūt jauno suaugusiojo tėvas yra miręs vaikui gimus arba po tam tikro laikotarpio. Būtų svarbu tai įvertinti, nes skirtingos mirties aplinkybės gali turėti sąsajų su jauno suaugusiojo laikotarpyje esančio individo asocialiu elgesiu. Taip pat, tolimesni. tyrimai galėtų atsižvelgti ir į santykių su patėviu arba kitu šeimos vyru sąsajas su jauno suaugusiojo asocialiu elgesiu.
2. Nebuvo įvertinta skyrybų ir santykių su tėvu sąsajos. Klausimas apie skyrybas ir su jaunuoliai dažniau gyvena buvo naudojamas tik imčiai aprašyti. Tolesniems tyrimams būtų svarbu įvertinti koks yra ryšys tarp šių kintamųjų. Reikėtų papildomų klausimų įvykusį arba ne pokytį santykiuose su tėvu. ar tėvai išsiskyrė prieš vaiko pilnametystę ar po, kuriuo būtent laikotarpiu. Nes laiko atžvilgiu tai galėtų turėti reikšmės santykiams su šeimos nariais, ypač su tėvu, kurie dažniausiai palieka šeimas.

LITERATŪRA

<https://www.vle.lt/straipsnis/asocialus-elgesys/>

<https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/mamadieniai-ir-tevadieniai-priklauso-abiems-tevams?lang=lt>

Alegre, A. (2011). Parenting styles and children's emotional intelligence: What do we know?. *The Family Journal*, 19(1), 56-62.

Allgood, S. M., Beckert, T. E., & Peterson, C. (2012). The role of father involvement in the perceived psychological well-being of young adult daughters: A retrospective study. *North American Journal of Psychology*, 14(1), 95-110.

Álvarez-García, D., García, T., Barreiro-Collazo, A., Dobarro, A., & Antúnez, Á. (2016). Parenting style dimensions as predictors of adolescent antisocial behavior. *Frontiers in psychology*, 7, 1383.

Álvarez-García, D., González-Castro, P., Núñez, J. C., Rodríguez, C., & Cerezo, R. (2019). Impact of family and friends on antisocial adolescent behavior: The mediating role of impulsivity and empathy. *Frontiers in psychology*, 2071.

Amato, P. R. (1994). Father-child relations, mother-child relations, and offspring psychological well-being in early adulthood. *Journal of Marriage and the Family*, 1031-1042.

Amato, P. R., & Gilbreth, J. G. (1999). Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 557-573.

Amato, P. R. (2014). The consequences of divorce for adults and children: An update. *Društvena istraživanja-Časopis za opća društvena pitanja*, 23(01), 5-24.

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American psychologist*, 55(5), 469.

Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood: What is it, and what is it good for?. *Child development perspectives*, 1(2), 68-73.

Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from late teens through the twenties*. Oxford, England: Oxford University Press.

Jensen Arnett, J. (2015). Socialization in emerging adulthood: From the family to the wider world, from socialization to self-socialization. In J. E. Grusec & P. D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization: Theory and research* (pp. 85–108). The Guilford Press.

Aquilino, W. S. (2006). Family relationships and support systems in emerging adulthood.

Bajarūnaitė, K. (2015). *Tėvo ir dukros santykių sąsajos su dukros saviverte ir pasitenkinimu santuoka* (Master's thesis).

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Bianchi, S. M., Robinson, J. P., & Milke, M. A. (2006). *The changing rhythms of American family life*. Russell Sage Foundation.

Bronte-Tinkew, J., Moore, K. A., & Carrano, J. (2006). The father-child relationship, parenting styles, and adolescent risk behaviors in intact families. *Journal of family issues*, 27(6), 850-881.

Burt, S. A., & Donnellan, M. B. (2009). Development and validation of the Subtypes of Antisocial Behavior Questionnaire. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 35(5), 376-398.

Cabrera, N. J., Hofferth, S. L., & Hancock, G. (2014). Family structure, maternal employment, and change in children's externalizing problem behaviour: Differences by age and self-regulation. *European Journal of Developmental Psychology*, 11(2), 136-158.

Cabrera, N. J. (2020). Father involvement, father-child relationship, and attachment in the early years. *Attachment & human development*, 22(1), 134-138.

Calkins, S. D., & Keane, S. P. (2009). Developmental origins of early antisocial behavior. *Development and psychopathology*, 21(4), 1095-1109.

Charles, P., Gorman-Smith, D., & Jones, A. (2016). Designing an intervention to promote child development among fathers with antisocial behavior. *Research on social work practice*, 26(1), 20-27.

Coley, R. L., Carrano, J., & Lewin-Bizan, S. (2011). Unpacking links between fathers' antisocial behaviors and children's behavior problems: Direct, indirect, and interactive effects. *Journal of abnormal child psychology*, 39(6), 791-804.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (4-as leid.). (2000). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

de Vries, E. E., Verlinden, M., Rijlaarsdam, J., Jaddoe, V. W., Verhulst, F. C., Arseneault, L., & Tiemeier, H. (2018). Like father, like child: early life family adversity and children's bullying behaviors in elementary school. *Journal of abnormal child psychology*, 46(7), 1481-1496.

Flouri, E., & Buchanan, A. (2003). The role of mother involvement and father involvement in adolescent bullying behavior. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(6), 634-644.

Goldsmith, J. (2018). Emerging adults' relationships with their parents. *Clinical Science Insights*, 1-6.

Gomis Pomares, A., & Villanueva, L. (2020). The effect of adverse childhood experiences on deviant and altruistic behavior during emerging adulthood.

Grotevant, H. D., Rueter, M., Von Korff, L., & Gonzalez, C. (2011). Post-adoption contact, adoption communicative openness, and satisfaction with contact as predictors of externalizing behavior in adolescence and emerging adulthood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 52(5), 529-536.

Harris, K. M., & Morgan, S. P. (1991). Fathers, sons, and daughters: Differential paternal involvement in parenting. *Journal of Marriage and the Family*, 531-544.

Harris, K. M., Furstenberg, F. F., & Marmer, J. K. (1998). Paternal involvement with adolescents in intact families: The influence of fathers over the life course. *Demography*, 35(2), 201-216.

Harris-McKoy, D., & Cui, M. (2013). Parental control, adolescent delinquency, and young adult criminal behavior. *Journal of child and family studies*, 22(6), 836-843.

Hart, J. L., O'Toole, S. K., Price-Sharps, J. L., & Shaffer, T. W. (2007). The risk and protective factors of violent juvenile offending: An examination of gender differences. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 5(4), 367-384.

Henry, B., Moffitt, T., Robins, L., Earls, F., & Silva, P. (1993). Early family predictors of child and adolescent antisocial behaviour: who are the mothers of delinquents?. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 3(2), 97-118.

Hill, J. M., Blokland, A. A., & van der Geest, V. R. (2018). Risk factors for self-reported delinquency in emerging adulthood. *European journal of criminology*, 15(5), 544-566.

Hoeve, M., Dubas, J.S., Eichelsheim, V.I. *et al.* The Relationship Between Parenting and Delinquency: A Meta-analysis. *J Abnorm Child Psychol* **37**, 749–775 (2009). <https://doi.org/10.1007/s10802-009-9310-8>

Hoskins, D. H. (2014). Consequences of parenting on adolescent outcomes. *Societie* 4, 506–531. doi: 10.3390/soc4030506

Yoder, J. R., Brisson, D., & Lopez, A. (2016). Moving beyond fatherhood involvement: The association between father–child relationship quality and youth delinquency trajectories. *Family Relations*, 65(3), 462-476.

Young, E. L., Boye, A. E., & Nelson, D. A. (2006). Relational aggression: Understanding, identifying, and responding in schools. *Psychology in the Schools*, 43(3), 297-312.

Jaffee, S. R., Moffitt, T. E., Caspi, A., & Taylor, A. (2003). Life with (or without) father: The benefits of living with two biological parents depend on the father's antisocial behavior. *Child development*, 74(1), 109-126.

Johnson, R. (2009). Ever-increasing levels of parental incarceration and the consequences for children. In Raphael, S., Stoll, M. (Eds.), *Do prisons make us safer? The benefits and costs of the prison boom* (pp. 177–206). New York, NY: Russell Sage Foundation

Kaniušonytė, G., & Žukauskienė, R. (2018). Relationships with parents, identity styles, and positive youth development during the transition from adolescence to emerging adulthood. *Emerging adulthood*, 6(1), 42-52.

Kawabata, Y., Alink, L. R., Tseng, W. L., Van Ijzendoorn, M. H., & Crick, N. R. (2011). Maternal and paternal parenting styles associated with relational aggression in children and adolescents: A conceptual analysis and meta-analytic review. *Developmental review*, 31(4), 240-278.

Klimukienė, V. (2020). *Teistų paauglių delinkvencinio elgesio rizikos ir apsauginių veiksnių kaita bei prognostinės galimybės* (Doctoral dissertation, Vilniaus universitetas).

Kosterman, R., Haggerty, K. P., Spoth, R., & Redmond, C. (2004). Unique influence of mothers and fathers on their children's antisocial behavior. *Journal of Marriage and Family*, 66(3), 762-778.

Kvieskienė, G. (2005). *Pozityvioji socializacija: monografija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Lamb, M. E., & Lewis, C. (2010). The development and significance of father-child relationships in two-parent families.

Lamb, M. E., & Lewis, C. (2013). Father-child relationships. *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives*, 2, 119-135.

Lekavičienė, R., & Antinienė, D. (2019). Bendravimo psichologija šiuolaikiškai: žinios ir užduotys:[mokomoji knyga].

Loeber, R., Farrington, D. P., Stouthamer-Loeber, M., Moffitt, T. E., Caspi, A., & Lynam, D. (2001). Male mental health problems, psychopathy, and personality traits: Key findings from the first 14 years of the Pittsburgh Youth Study. *Clinical child and family psychology review*, 4(4), 273-297.

Mata, A. D., & Van Dulmen, M. H. (2012). Adult-onset antisocial behavior trajectories: Associations with adolescent family processes and emerging adulthood functioning. *Journal of interpersonal violence*, 27(1), 177-193.

Paquette, D. (2004). Theorizing the father-child relationship: Mechanisms and developmental outcomes. *Human development*, 47(4), 193-219.

Pagani, L. S., Japel, C., Vaillancourt, T., & Tremblay, R. E. (2010). Links between middle-childhood trajectories of family dysfunction and indirect aggression. *Journal of interpersonal violence*, 25(12), 2175-2198.

Pitsoane, E. M., & Gasa, V. G. (2018). The role of father-son relationship in behavioural and emotional development of adolescent boys. *Gender and Behaviour*, 16(1), 10748-10757.

Pivorienė, J., & Miliauskienė, V. (2006). Rizikos grupei priklausančių paauglių ir jų tėvų tarpusavio santykių ypatumai

Robertson, C. I., & Burton, D. L. (2010). An exploration of differences in childhood maltreatment between violent and non-violent male delinquents. *Journal of child & adolescent trauma*, 3(4), 319-329.

Roettger, M. E., Swisher, R. R. (2009). Examining racial variations in the associations of father's history of incarceration with son's delinquency and arrest in contemporary US society (Working Paper #09-01). Bowling Green, OH: National Center for Family & Marriage Research, Bowling Green State University.

Ruiz-Ortiz, R., Braza, P., Carreras, R., & Muñoz, J. M. (2017). Differential effects of mother's and father's parenting on prosocial and antisocial behavior: Child sex moderating. *Journal of Child and Family Studies*, 26(8), 2182-2190.

Palkovitz, R. (2019). Expanding our focus from father involvement to father-child relationship quality. *Journal of Family Theory & Review*, 11(4), 576-591.

Pruett, K. D. (1998). Role of the father. *Pediatrics*, 102(Supplement_E1), 1253-1261.

Shek, D. T. (2000). Differences between fathers and mothers in the treatment of, and relationship with, their teenage children: perceptions of Chinese adolescents. *Adolescence*, 35(137).

Simmons, C., Steinberg, L., Frick, P. J., & Cauffman, E. (2018). The differential influence of absent and harsh fathers on juvenile delinquency. *Journal of adolescence*, 62, 9-17.

Juliana M. Sobolewski, Paul R. Amato, Parents' Discord and Divorce, Parent-Child Relationships and Subjective Well-Being in Early Adulthood: Is Feeling Close to Two Parents Always Better than Feeling Close to One?, *Social Forces*, Volume 85, Issue 3, March 2007, Pages 1105–1124

Valickas, G. (1995). Psychological mechanisms of deviant personality. *Psichologija*, 14, 5-30.

Vogel, C. A., Bradley, R. H., Raikes, H. H., Boller, K., & Shears, J. K. (2006). Relation between father connectedness and child outcomes. *Parenting*, 6(2-3), 189-209.

Wallinius, M., Delfin, C., Billstedt, E., Nilsson, T., Anckarsäter, H., & Hofvander, B. (2016). Offenders in emerging adulthood: School maladjustment, childhood adversities, and prediction of aggressive antisocial behaviors. *Law and human behavior*, 40(5), 551.

Wilson, K. R., & Prior, M. R. (2011). Father involvement and child well-being. *Journal of paediatrics and child health*, 47(7), 405-407.

Wood, D., Crapnell, T., Lau, L., Bennett, A., Lotstein, D., Ferris, M., & Kuo, A. (2018). Emerging adulthood as a critical stage in the life course. *Handbook of life course health development*, 123-143.

Zhang, L., Cai, C., Wang, Z., Tao, M., Liu, X., & Craig, W. (2019). Adolescent-to-Mother psychological aggression: the role of father violence and maternal parenting style. *Child Abuse & Neglect*, 98, 104229.

Žukauskienė, R. (2006). *Kriminalinio elgesio psichologija*.

PRIEDAI

1 priedas. Kreipimosi forma

Labas,

Esu Vilniaus universiteto psichologijos studijų programos IV kurso studentė Inga Sivaja. Šiuo metu atlieku bakalauro darbo tyrimą, kurio tikslas yra panagrinėti, kaip siejasi jaunų suaugusiųjų asocialus elgesys ir jų santykiai su tėvu bei jo asocialaus elgesio istorija.

Jeigu esi 18-25 metų amžiaus bei palaikai bent kažkokį ryšį su savo tėvu, kviečiu dalyvauti tyrime ir atsakyti į žemiau pateiktus klausimus. Tyrimo metu garantuojamas kiekvieno atsakymo konfidencialumas. Jokių asmenį identifikuojančių duomenų pateikti nereikės. Tavo pateikti atsakymai bus analizuojami tik apibendrintai ir tik mokymosi tikslais. Bet kuriuo tyrimo etapu, dėl bet kokių priežasčių, gali sustoti ir nebetęsti anketos pildymo.

Anketos pildymas gali užtrukti iki 10 minučių. Tavo atsakymai yra svarbūs, čia nėra teisingų arba klaidingų atsakymų.

Iš anksto dėkoju už Tavo skirtą laiką!

2 priedas. Kreipimasis į S. Alexandrą Burt, Mičigano valstijos universiteto profesorę ir vieną iš Asocialaus elgesio tipų klausimyno autorių dėl leidimo naudoti klausimyną šiame tyrime ir jos atsakymas:

Inga Sivaja

2022-03-23, Tr 09:02

Kam: burts@msu.edu

Dear Dr. Burt,

I am in my last year of studies towards a bachelor's in psychology at Vilnius University. This semester I'm writing my Bachelor's Degree Final Project. The topic is: The significance of relationships with parents predicting antisocial behavior in emerging adults. I am asking for your permission to legally use **STAB Questionnaire**. The supervisor of my research is Dr. Virginija Klimukienė who in 2017 received your permission to translate STAB into Lithuanian language, therefore, I would use the translated version.

Thank you in advance for taking your time to consider my request.

Best wishes,

Inga Sivaja

Burt, Alex <burts@msu.edu>

2022-03-23, Tr 14:49

Kam: Inga Sivaja

Dear Inga,

You are more than welcome to use Dr. Klimukienė's version. Best of luck in your research!

Dr. Burt

S. Alexandra Burt, PhD

Professor of Psychology, Michigan State University

Co-Director of the Michigan State University Twin Registry

Psychology Building

316 Physics - Room 107D

Michigan State University

East Lansing, MI 48824

(517) 432-5602

(She/her)

3 priedas. Kreipimasis į tėvo ir dukros santykių skalės autorę Kristiną Bajarūnaitę dėl leidimo naudoti jos sukurtą skalę šiame tyrime ir jos atsakymas:

Inga Sivaja

2022-03-30, Tr 17:53

Kam: kac.stiprinimas@gmail.com

Sveiki Kristina,

Esu Inga Sivaja, Vilniaus universiteto 4 psichologijos kurso studentė. Kreipiuosi dėl Jūsų magistriniam darbui sukurtą klausimyno apie santykius su tėvu. Prašau leidimo naudoti Jūsų klausimyną savo bakalauriniame darbe, pavadinimu "Santykių su tėvų ir jo asocialaus elgesio istorijos reikšmė jaunų suaugusiųjų asocialiam elgesiui".

Dėkoju už skirtą laiką ir laukiau atsakymo.

Kauno ark. Caritas koordinatorė <kac.stiprinimas@gmail.com>

2022-04-19, An 16:34

Kam: Inga Sivaja

Sveiki, Inga,

Žinoma, galite naudoti. Sėkmės rašant Jūsų darbą!

Pagarbiai

Kristina Bajarūnaitė

Pagarbiai

Kristina Bajarūnaitė

Kauno arkivyskupijos Caritas

4 priedas. Tyrimo anketa

Klausimai apie santykius su tėvu
Toliau yra pateikiami klausimai apie tėvo vaidmenį Tavo gyvenime. Atsakydama/-as į klausimus, galvok apie laikotarpį, kuomet tėvas dalyvavo Tavo gyvenime.
Ar Tavo tėvai išsiskyrę?
☐ Taip
☐ Ne
Jeigu į ankstesnį klausimą atsakei „Taip“, pažymėk, su kuriuo iš tėvų dažniausiai gyveni:
☐ Su mama
☐ Su tėvu
☐ Kita

Žemiau esančius teiginius įvertink atsižvelgdama/-as į tai, kaip dažnai tai yra įvykę

	Niekada	Kartą per mėnesį ir rečiau	2-3 kartus per mėnesį	Kartą per savaitę	Dažniau nei kartą per savaitę
Tėvas yra man skyręs laiko, kai aš norėdavau su juo pasikalbėti apie ką nors	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvas kartu su manimi yra užsiėmęs kokia nors veikla (pvz. kartu atlikdavome buitįs darbus, žaisdavome žaidimus, eidavome pasivaikščioti ir pan.)	☐	☐	☐	☐	☐

	Nė karto	1-2 kartus gyvenime	Kelis kartus gyvenime	Kiek galėdamas atvykdavo	Nepraleisdavo nė vieno mano renginio
Tėvas yra atvykęs į renginius (pvz. mokyklos, muzikos, sporto ar kt.), kuriuose aš dalyvaudavau	☐	☐	☐	☐	☐

	Nė karto	1-2 kartus gyvenime	Kelis kartus gyvenime	Kai tik pastebėdavo pagirdavo	Visada
Tėvas pastebėjęs mano gerai atliktas užduotis (buities darbuose, mokykloje ir pan.) yra mane pagyręs	☐	☐	☐	☐	☐

	Niekada	1-2 kartus gyvenime	Tik ypatingomis progomis (pvz. per gimtadienį)	Net ir be progos	Kelis kartus per mėnesį ir dažniau
Tėvas man yra pasakęs, kad esu graži/-us arba kad gražiai atrodau (pvz. gražiai susišukavau plaukus, pasipuošiau ir pan.)	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvas yra man sakęs, kad mane myli, apkabinęs ir/arba pabučiavęs	☐	☐	☐	☐	☐

Žemiau esančius teiginius įvertink remiantis šia skale: 1 - „Visiškai nesutinku“; 2 - „Nesutinku“; 3 - „Nei sutinku, nei nesutinku“; 4 - „Sutinku“; 5 - „Visiškai sutinku“

	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Sutinku	Visiškai sutinku
Man nereikėjo kažkaip ypatingai pasižymėti, kad tėvas manimi džiaugtųsi ir didžiutųsi	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvas yra domėjėsis, kokie yra mano pomėgiai	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvas yra skatinęs mane tobulinti savo gabumus (muzikoje, dailėje, sporte ir pan.)	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvas yra rūpinęsis mano gerbūviu ir saugumu	☐	☐	☐	☐	☐

Keldamas reikalavimus tėvas būdavo pasiruošęs man padėti juos įveikti (pvz. paklausdavo, kaip sekasi atlikti užduotį, paaiškindavo, jei man išskildavo neaiškumų ir pan.)	☐	☐	☐	☐	☐
Iš esmės esu jautusi/-ęs, kad tėvas pasitiki manimi.	☐	☐	☐	☐	☐
Iš esmės esu jautusi/-ęs, kad tėvas mane gerbia.	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvas yra leidęs man suvokti, jog mama yra svarbus ir ypatingas asmuo.	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvo kontrolė yra kelusi man baimą.	☐	☐	☐	☐	☐

Kaip kuriuos dalykus man tėvas yra draudęs nepagrįstai.	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvas mano atžvilgiu yra naudojęs fizinį smurtą (pvz. pastumdavo, suduodavo, mušdavo ir pan.)	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvas mano atžvilgiu yra naudojęs psichologinį smurtą (pvz. rėkdavo, nekalbėdavo, įžeidinėdavo, tyčiodavosi, žemindavo, keldavo baimę ir pan.)	☐	☐	☐	☐	☐

Klausimai apie tėvo asocialų elgesį

Perskaityk kiekvieną teiginį ir įvertink, kaip dažnai Tavo tėvas yra taip pasielgęs arba Tu manai, kad jis taip elgėsi. Remkis šia vertinimo skale: 1 - „Niekada“, 2 - „Beveik niekada“, 3 - „Kartais“, 4 - „Dažnai“, 5 - „Labai dažnai“.

	Niekada	Beveik niekada	Kartais	Dažnai	Labai dažnai
Jautė norą trenkti kitam žmogui	☐	☐	☐	☐	☐
Buvo įsilaužęs į parduotuvę, prekybos centrą arba sandėlį	☐	☐	☐	☐	☐
Kaltino kitus	☐	☐	☐	☐	☐
Trenkė atgal po to, kai trenkė jam	☐	☐	☐	☐	☐
Daužė langus arba vitrinas	☐	☐	☐	☐	☐
Bandė įžeisti kitą žmogų	☐	☐	☐	☐	☐
Greitai supykdavo	☐	☐	☐	☐	☐

Vogė iš parduotuvės	☐	☐	☐	☐	☐
Šaipėsi iš kitų	☐	☐	☐	☐	☐
Grasino kitiems	☐	☐	☐	☐	☐
Šiukšlino viešose vietose daužydamas butelius, vartydamas šiukšliadėžes, laužydamas suoliukus, tepliodamas sienas ir pan.	☐	☐	☐	☐	☐
Supykęs ant ko nors, neleisdavo jam dalyvauti bendroje veiklose	☐	☐	☐	☐	☐
Jam buvo sunku suvaldyti pyktį	☐	☐	☐	☐	☐
Pavogė dviratį	☐	☐	☐	☐	☐
Nekalbėjo su žmogumi, nes pyko	☐	☐	☐	☐	☐

Trenkė tiems, kurie jį provokavo	☐	☐	☐	☐	☐
Vogė iš darbovietės	☐	☐	☐	☐	☐
Supykęs atskleidė svetimas paslaptis	☐	☐	☐	☐	☐
Mušėsi dažniau nei dauguma aplinkinių	☐	☐	☐	☐	☐
Išėjo iš namų ilgesniam laikui neperspėjęs namiškių	☐	☐	☐	☐	☐
Tyčia gadino kito žmogaus reputaciją	☐	☐	☐	☐	☐
Keikėsi arba rėkavo ant kitų žmonių	☐	☐	☐	☐	☐
Pardavinėjo narkotikus (įskaitant ir marihuaną)	☐	☐	☐	☐	☐

Bandė kitus nuteikti prieš žmogų, ant kurio pyko	☐	☐	☐	☐	☐
Vėlėsi į muštynes	☐	☐	☐	☐	☐
Buvo atleistas iš darbo	☐	☐	☐	☐	☐
Apkalbinėjo kitus jiems už akių	☐	☐	☐	☐	☐
Kam nors trenkęs jautėsi geriau	☐	☐	☐	☐	☐
Negrąžino skolų	☐	☐	☐	☐	☐
Buvo nemandagus, grubus kitiems	☐	☐	☐	☐	☐
Turėjo sunkumų atliekant užduotis iki galo	☐	☐	☐	☐	☐
Kritikavo kitus dėl jų išvaizdos	☐	☐	☐	☐	☐

Klausimai apie asmeninį asocialų elgesį

Pateikti teiginiai apibūdina įvairaus tipo elgesį. Perskaityk kiekvieną teiginį ir įvertink, kaip dažnai taip elgeisi, būdamas pilnamečiu (nuo 18-likos metų ir daugiau), remiantis šia vertinimo skale: 1 - „Niekada“, 2 - „Beveik niekada“, 3 - „Kartais“, 4 - „Dažnai“, 5 - „Labai dažnai“.

	Niekada	Beveik niekada	Kartais	Dažnai	Labai dažnai
Jaučiau norą trenkti kitam žmogui	☐	☐	☐	☐	☐
Įsilaužiau į parduotuvę, prekybos centrą ar sandėlį	☐	☐	☐	☐	☐
Kaltinau kitus	☐	☐	☐	☐	☐
Trenkia au atgal po to, kai trenkė man	☐	☐	☐	☐	☐
Daužiau langus ar vitrinas	☐	☐	☐	☐	☐
Bandžiau įžeisti kitą žmogų	☐	☐	☐	☐	☐
Greitai supykau	☐	☐	☐	☐	☐

Vogiau iš parduotuvių	☐	☐	☐	☐	☐
Šaipiausi iš kitų	☐	☐	☐	☐	☐
Grasinau kitiems	☐	☐	☐	☐	☐
Šiukšlinau viešose vietose daužydamas butelius, vartydamas šiukšliadėžes, laužydamas suoliukus, tepliodamas sienas ir pan.	☐	☐	☐	☐	☐
Supykusi/-ęs ant ko nors, neleidau jam dalyvauti bendroje veikloje	☐	☐	☐	☐	☐
Buvo sunku suvaldyti pyktį	☐	☐	☐	☐	☐
Pavogiau dviratį	☐	☐	☐	☐	☐
Nekalbėjau su žmogumi, nes pykau	☐	☐	☐	☐	☐

Trenkiaui tiems, kurie mane provokavo	☐	☐	☐	☐	☐
Vogiau iš mokymosi įstaigos ar darbovietės	☐	☐	☐	☐	☐
Supykusi/-ęs atskleidžiau svetimas paslaptis	☐	☐	☐	☐	☐
Mušiausi dažniau nei dauguma aplinkinių	☐	☐	☐	☐	☐
Išeidavau iš namų ilgesniam laikui neperspėjusi/-ęs namiškių	☐	☐	☐	☐	☐
Tyčia gadinau kito žmogaus reputaciją	☐	☐	☐	☐	☐
Keikiausi ar rėkiaui ant kitų žmonių	☐	☐	☐	☐	☐

Turėjau sunkumų atliekant užduotis iki galo	☐	☐	☐	☐	☐
Kritikavau kitus dėl jų išvaizdos	☐	☐	☐	☐	☐